

ضوابط حاکم بر کلاهبرداری در صنعت بیمه ایران

دکتر عبدالعلی توجهی^۱

مهران حیدری^۲

چکیده

وقوع کلاهبرداری‌های بیمه‌ای باعث ایجاد خسارت‌های زیادی در شرکت‌های بیمه شده است. شناخت ارکان کلاهبرداری بیمه‌ای و راه‌های مقابله با آن، در روند جلوگیری از وقوع کلاهبرداری بیمه‌ای کمک شایانی می‌نماید. با بررسی ارکان جرم کلاهبرداری بیمه‌ای، احراز می‌گردد که قواعد حاکم بر کلاهبرداری در کلاهبرداری بیمه‌ای نیز جدی بوده و با توسل به قواعد جرم کلاهبرداری، می‌توان احکام و شرایط حاکم بر جرم کلاهبرداری در بیمه را استنتاج نمود. شایان ذکر است کلاهبرداری در انواع بیمه اعم از بیمه‌های اموال، اشخاص و ... متفاوت می‌باشد. نکته مهم آنکه در برخورد با پدیده مجرمانه فوق، تنها تدابیر کیفری مؤثر نیست. بلکه به عنوان متمم و مکمل می‌توان از تدابیر غیر کیفری همچون ازدیاد حق بیمه و عدم انعقاد قرارداد بیمه با مرتکبین چنین جرایمی استفاده نمود. برگزاری همایش‌ها با حضور کارشناسان و حقوق‌دانان جهت بررسی کلاهبرداری‌های به عمل آمده و ارائه راهکارهای مناسب جهت مقابله با موارد مشابه، نقش عمده و مؤثری در کاهش ارتکاب این جرایم دارد.

واژگان کلیدی: بیمه، کلاهبرداری در بیمه، تقلب، توسل به وسایل متقلبانه

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه شاهد، دانشکده علوم انسانی (Email: Tavajohi@Shahed.ac.ir)

۲. کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد، واحد اراک (Email: Mehran_Hg@Yahoo.com)

۱. مقدمه

کلاهبرداری جرمی است مستقل و خطرناک که در آن از اعتماد افراد سوء استفاده می‌شود. افراد به علت باور کردن اطلاعات غلط و هر آنچه که به آنها گفته می‌شود با رغبت تبدیل به یک انسان مالباخته می‌گردند. کلاهبرداری نیازمند یک قربانی است و در واقع برخی از ویژگی‌های قربانیان، ساده یا طماع بودن آنهاست که انجام کلاهبرداری را تا این حد ساده می‌کند. کلاهبردار آن چیزی را به قربانی می‌گوید که او مایل به شنیدن آن است و یا پیشنهاد خود را به گونه‌ای مطرح می‌کند که برای وی جالب و جذاب جلوه کند. به همین علت است که بسیاری از کلاهبرداری‌ها به صورت ارائه یک پیشنهاد برای معامله و یا نادیده گرفتن محدودیت محیط و فضای بازار رخ می‌دهند.

در صنعت بیمه نیز کلاهبرداری‌های متعددی دیده می‌شود، به این صورت که موضوعات بیمه شده خود تبدیل به ابزاری برای کلاهبرداران شده است.

۲. بیان مفاهیم

مفاهیم مربوط به هر موضوع و مسأله حقوقی جزء لاینفک آن موضوع می‌باشد و درک و بررسی آن موضوع، جز از طریق شناخت مفاهیم مربوطه، میسر نخواهد بود. لذا در ابتدا به تبیین مفاهیم بیمه و کلاهبرداری پرداخته می‌شود.

بیمه در لغت به معنی ترس و گریز از خطر می‌باشد (دهخدا، ۱۳۷۲). بیمه قراردادی است که به موجب آن بیمه‌گر در مقابل دریافت وجه یا وجوهی تعهد می‌کند در صورت وقوع یا بروز حادثه موضوع عقد، خسارت مورد بیمه را جبران نموده و وجوهی به او یا به وراثت قانونی او یا به استفاده کنندگان و ذینفع‌های بیمه‌نامه پرداخت نماید (شیبانی، ۱۳۶۱). در تعریف بیمه آورده‌اند که: « به عمل از بین بردن حفاظت در مقابل خطرهایی که احتمالاً پیش می‌آید، از طریق انجام دادن محاسبات بیمه‌گری، بیمه گفته می‌شود» (ولی نژاد، ۱۳۸۱).

واژه کلاهبرداری در لغت به معنی برداشتن کلاه از سر است. در معنای مجازی به عنوان دزدیدن عقل شخص می‌باشد و کلاه کسی را برداشتن به معنای فریب دادن و یا با قصد عدم پرداخت، از دیگری قرض گرفتن است و کلاه بر سرکسی گذاشتن نیز به معنی گول زدن، فریفتن و ربودن پول و مال دیگری است (دهخدا، ۱۳۷۲).

کلاهبرداری از دید حقوقدانان با تعابیر متفاوتی تعریف شده است. به عنوان نمونه در تعریف کلاهبرداری گفته شده: «تحصیل متقلبانه مال غیر را کلاهبرداری گویند» (حبیب زاده، ۱۳۷۴). «کلاهبرداری عبارت است از ربودن مال دیگری از طریق توسل توأم با سوءنیت به وسایل یا عملیات متقلبانه» (میر محمد صادقی، ۱۳۷۸) و نیز به معنای «تحصیل نامشروع مال دیگری» می‌باشد (نوربخش، ۱۳۶۳).

۳. بیان پیشینه

پیشینه کلاهبرداری در بیمه دقیقاً معین نیست و نمی‌توان گفت که کلاهبرداری در بیمه از چه تاریخی شروع شد؛ اما در چند دهه اخیر کلاهبرداری‌های بیمه‌ای شدیداً توسعه یافته‌اند. به طور کلی در سراسر جهان هر ساله مبلغی در حدود ۶۰ میلیارد پوند یا ۱۰۰ میلیارد دلار به جیب متقلبان سرازیر می‌شود. به عبارت دیگر به طور متوسط از هر ۱۰۰ پوندی که بیمه‌گر بابت خسارت پرداخت می‌کند، ۸ پوند آن به کلاهبرداری تعلق می‌گیرد. برای مثال، هزینه تخمینی ناشی از تقلب در بیمه در سال ۱۹۹۸ در ایالات متحده آمریکا ۱۰٪، کانادا ۶٪، انگلستان ۳/۷٪، هلند ۵٪، فرانسه ۶٪ و استرالیا ۱۵٪ بوده است (منفرد، ۱۳۷۸). در خصوص پیشینه کلاهبرداری بیمه‌ای در ایران تاریخ مشخصی در دست نیست و شایان ذکر است شرکت‌های بیمه دعاوی متعددی به طرفیت افراد و با اتهام تقلب در محاکم دادگستری مطرح نموده‌اند، لکن در حال حاضر دادنامه‌ای که صراحتاً دلالت بر وقوع کلاهبرداری بیمه‌ای نماید یافت نشده است.

۴. تبیین ارکان کلاهبرداری در صنعت بیمه

به طور کلی برای تحقق هر جرمی در حقوق جزا، ارکان آن باید محقق شود و بدون وجود ارکان نمی‌توان عنوان جرم را بر آن پدیده حمل نمود. جرم کلاهبرداری بیمه‌ای نیز از این قاعده مستثنی نمی‌باشد، ازاین رو در تحقق کلاهبرداری بیمه‌ای سه رکن باید وجود داشته باشد: ۱. رکن مادی ۲. رکن معنوی ۳. رکن قانونی.

نظر به اینکه رکن مادی جرم از اهمیت بسزایی برخوردار است و تفکیک دهنده آن جرم از سایر جرایم خواهد بود، لذا در بررسی جرم کلاهبرداری بیمه‌ای بدواً بر بیان رکن مادی و سپس رکن معنوی و قانونی پرداخته می‌شود.

۴-۱. رکن مادی^۱

رکن مادی کلاهبرداری بیمه‌ای مهم‌ترین و پیچیده‌ترین رکن جرم مذکور می‌باشد. رکن مذکور رکنی است مرکب و هر یک از عناصرش به تنهایی برای وقوع جرم کافی نیست و برای تحقق جرم علاوه بر وقوع فعل مجرمانه، نتیجه کامل نمی‌شود و بی‌نتیجه می‌ماند. در این حالت، عمل ارتكابی شروع به جرم کلاهبرداری تلقی می‌شود.

در جرم کلاهبرداری در صنعت بیمه، عموم افراد می‌توانند مجرم یا مجرمین باشند. لیکن مجنی علیه جرم مذکور، تنها بیمه‌گر است. اما کلاهبرداری بیمه‌ای ماهیت متفاوتی دارد و در همه حال متضرر مستقیم از جرم، مؤسسه و یا شرکت‌های بیمه است. به این معنی که افزایش نرخ بیمه نامه‌ها به علت خسارت‌های فوق‌خودنوعی ضرر و زیان برای عموم افراد و بیمه‌گذاران می‌باشد. هر چند با در نظر گرفتن افزایش نرخ حق بیمه جهت جبران زیان‌های ناشی از کلاهبرداری بیمه‌ای، بیمه‌گذاران نیز به صورت غیرمستقیم از این جرم متضرر می‌شوند.

1. Physical Element of Crime, Actus Reus

در این راستا و در بحث رکن مادی ابتدا رفتار مادی فیزیکی و سپس شرایط و اوضاع لازم برای تحقق کلاهبرداری، بررسی می‌گردد.

۱-۱-۴. رفتار مادی فیزیکی

برای تحقق کلاهبرداری بیمه‌ای، رفتار مرتکب باید به شکل فعل مادی مثبت باشد. توضیح آنکه چون کلاهبرداری بیمه‌ای نیز یکی از مصادیق کلاهبرداری است، لذا در این جرم نیز توسل به وسایل متقلبانه از شرایط اساسی می‌باشد (حیب زاده، ۱۳۷۴).

سؤال آنکه اثبات متقلبانه بودن وسایل مورد استفاده کلاهبردار برعهده کیست؟ دادستان یا بزه دیده؟ بر اساس رأی شماره ۹۶ مورخ ۱۳۲۳/۶/۲۳ شعبه دوم دیوان عالی کشور، « اصولاً برعهده شاکی است که توسل به وسایل تقلبی متهم به کلاهبرداری را به وجهی از وجوه مذکور در ماده ۲۳۸ قانون مجازات عمومی اثبات نماید». از این رو، بار اثبات کلاهبرداری بر عهده دادستان می‌باشد و البته او نیز برای اثبات این امر نیازمند ارائه مدارک از سوی شخص بزه دیده به عنوان متضرر اصلی از جرم می‌باشد. درخصوص متقلبانه بودن وسایل مورد استفاده کلاهبردار باید متذکر شد که ضابطه نوعی است و عرف باید وسیله را متقلبانه و فریب دهنده بداند.

نکته حائز اهمیت آنکه توسل به وسایل متقلبانه نوعاً در عالم واقع صورت می‌گیرد و در فضاهای مجازی همچون اینترنت و ... کمتر شاهد وقوع کلاهبرداری هستیم. لکن امکان وقوع تقلب در بیمه (دروغ گفتن به یک شرکت بیمه به منظور به دست آوردن نرخ حق بیمه در فضای رایانه‌ای)، نیز وجود دارد. یک روزنامه نگار می‌نویسد: این امکان برای سارقان رایانه‌ای وجود دارد که در رایانه‌های شرکت کشتیرانی برای کشتی‌های خیالی قرارداد بیمه منعقد کنند، سپس این کشتی‌ها را غرق شده اعلام نمایند (سارت، ۲۰۰۴).

۲-۱-۴. لزوم تقدم اعمال وسایل متقلبانه بر تحصيل مال

با توجه به ماده یک قانون تشديد مجازات مرتکبين اختلاس، ارتشا و کلاهبرداری، توسل به وسایل متقلبانه باید مقدم بر تحصيل مال باشد و در صورتی که چنین تقدمی صورت نگیرد کلاهبرداری صورت نمی‌گیرد. به عنوان نمونه موردی که بیمه‌گذار پس از وقوع تصادف و ورود ضرر به اتومبیل، به شرکت بیمه مراجعه می‌نماید و با ارائه مدارک جعلی (تاریخ وقوع تصادف مؤخر بر تاریخ واقعی می‌باشد) به بیمه‌گر مراجعه و جوهی دریافت می‌نماید، در این فرض عمل ارتكابی کلاهبرداری بیمه‌ای است. زیرا تحصيل مال از طریق توسل به وسایل متقلبانه بوده و تحصيل مال، مؤخر بر توسل به وسایل متقلبانه است. در فرض تحصيل مال مقدم بر توسل به وسایل متقلبانه، عنصر مادی و معنوی جرم از بین می‌رود و اگر این اصل رعایت نشود و تحصيل مال مقدم بر توسل به وسایل متقلبانه باشد، عنوان جرم می‌تواند تصرف عدوانی، خیانت در امانت و ... باشد.

شایان ذکر است که تحصيل مال از شرکت بیمه باید مستقیماً ناشی از توسل به وسایل متقلبانه باشد و هم‌چنین هرگاه بیمه‌گذار با توسل به وسایل متقلبانه درصدد دریافت جوهی از شرکت بیمه باشد، لیکن پرداخت وجه توسط بیمه‌گر، ناشی از اعمال بیمه‌گذار نباشد و به عامل دیگر مربوط شود، عمل مرتکب (بیمه‌گذار) را نمی‌توان کلاهبرداری بیمه‌ای تلقی نمود.

۳-۱-۴. اغفال و فریب قربانی (بیمه‌گر)

شرط دیگری که برای تحقق جرم کلاهبرداری بیمه‌ای ضرورت دارد اغفال و فریب قربانی است. به عبارت دیگر، قربانی جرم باید مال را با رضایت اما در نتیجه گول خوردن در اختیار مجرم قرار دهد و قربانی در اثر توسل به وسایل متقلبانه از سوی کلاهبردار، عملاً فریب خورده باشد و مالش را با رضایت خود در اختیار کلاهبردار قرار دهد.

شایان ذکر است که لازمه اغفال و فریب قربانی عدم آگاهی او نسبت به متقلبانه بودن وسایل مورد استفاده کلاهبردار می‌باشد و از این رو شرکت بیمه‌ای که علی‌رغم آگاهی نسبت به عمدی بودن آتش سوزی و برای رعایت حال شخص بیمه شده که فرد صاحب نفوذی است خسارات وارده به وی را می‌پردازد نمی‌تواند مدعی وقوع کلاهبرداری علیه شرکت بیمه شود (میر محمد صادقی، ۱۳۷۸). در فرض آگاهی او به متقلبانه بودن وسایل مورد استفاده، اقدام و عمل بیمه‌گر در پرداخت مال خود به کلاهبردار براساس قاعده فقهی «اقدام» غرور و فریب تلقی نمی‌شود.

۴-۱-۴. لزوم تحصیل مال بیمه‌گر

برای تحقق کلاهبرداری لزوماً باید مال قربانی توسط کلاهبردار تحصیل شود و از این رو، اگر کلاهبردار چیزی غیر از مال قربانی را به دست آورد کلاهبرداری تحقق نمی‌یابد.

به عنوان نمونه در فرضی که بیمه‌گذار با انجام اعمال متقلبانه قصد برخورداری از تخفیفات در پرداخت حق بیمه را در سر دارد و در واقع می‌خواهد خود را در زمره افرادی که از امتیازات تخفیف برخوردار می‌باشند جای دهد، کلاهبرداری در بیمه تحقق نمی‌یابد. زیرا در نص صریح قانون «تحصیل مال و یا بردن مال دیگری» قید شده است، در حالی که در فرض فوق، مالی تحصیل یا برده نمی‌شود بلکه شخص مشمول حقی می‌شود که بیمه‌گر برای بیمه‌گذارانش در نظر گرفته است، هر چند که مستحق آن نباشد.

۴-۲. رکن معنوی

صرف ارتکاب عمل مجرمانه و ایراد صدمه و ضرر به دیگری باعث ایجاد مسئولیت جزایی نمی‌گردد. بلکه در مورد اکثریت قاطع جرایم، علاوه بر سایر ارکان لازم برای تحقق جرم، وجود عنصر روانی نیز لازم و ضروری است. از آنجا که جرم کلاهبرداری نیز از این قاعده مستثنی نمی‌باشد، لذا برای تحقق جرم کلاهبرداری،

مرتکب باید در حین به کار بردن حیله و تقلب، دارای سوء نیت باشد. یعنی علاوه بر اینکه اعمال و وسایل متقلبانه را با اراده و علم به کار می‌برد، قصد استیلا بر مال غیر را هم داشته باشد و لزوم این امر از عبارت « هر کس از راه حیله و تقلب ... » که در ماده یک قانون تشدید وجود دارد استنباط می‌شود، امری که احراز آن با دادگاه است. شعبه ۱۳۳ دادگاه کیفری یک تهران در دادنامه ۸۰۵ مورخ ۱۴ / ۱۱ / ۷۰ بیان داشته است: « چون دلیل بر اینکه متهم با قصد کلاهبرداری از شاکیان و جوهری را دریافت نموده باشد وجود ندارد، حکم برائت وی صادر می‌گردد».

۱-۲-۴. سوء نیت عام^۱

منظور از سوء نیت عام، اراده خود آگاه فرد و ارتکاب عمل مجرمانه است و در اینجا عبارت است از قصد استفاده از وسیله متقلبانه و در واقع عمد در فعل یا عمد در توسل به وسایل متقلبانه. در کلاهبرداری بیمه‌ای، کلاهبردار باید با علم به تقلبی بودن وسیله مورد استفاده از آن استفاده نموده باشد و در این استفاده عمد داشته باشد؛ یعنی به صورت اکراهی و یا خطایی و ... متوسل به وسایل متقلبانه نشده باشد. از این رو اگر کسی بر اثر غفلت عملی انجام دهد که منجر به تسلیم اموال دیگران به خودش شده باشد، کلاهبردار نیست زیرا فاقد سوء نیت عام است (ملک اسماعیلی، ۱۳۵۵). پس سوء نیت عام در کلاهبرداری بیمه‌ای عبارت است از: توسل عالم‌عامداً به وسایل متقلبانه جهت تحصیل مال بیمه‌گر؛ از این رو در فرضی که بیمه‌گذار با ایجاد حریق عمدی در کارخانه تولید رنگ‌های نقاشی قصد دریافت مبلغ بیمه مندرج در بیمه‌نامه را دارد و بیمه‌گر نیز از طریق کارشناسان خود به عمدی بودن حریق توسط بیمه‌گذار پی ببرد، در این صورت اگر مبلغ بیمه را بپردازد، نمی‌تواند به اتهام کلاهبرداری بیمه‌ای علیه این شخص، اقامه شکایت نماید.

1. General Intent (Basic Intent)

۲-۲-۴. سوء نیت خاص^۱

سوء نیت خاص یعنی قصد نتیجه مجرمانه، که در جرایم علیه اموال «قصد بردن و تحصیل مال دیگری» می‌باشد. در این کلاهبرداری، مرتکب باید واجد قصد نتیجه در تحصیل مال غیر و تصرف در آن باشد و بداند آنچه را به دست می‌آورد متعلق به دیگری است. به این خاطر، اگر مرتکب قصد بردن مال غیر یا استیلا بر آن را نداشته باشد و تصور کند آنچه به دست می‌آورد مال خود اوست، عنصر سوء نیت خاص تحقق پیدا نکرده است. نکته این‌که منظور از قصد بردن مال دیگری، قصد بردن مال خاصی یا مقدار معینی از مال نمی‌باشد و هم‌چنین قصد بردن مال قربانی خاص منظور نیست، به این صورت که اگر مجنی علیه در اثر توسل به وسایل متقلبانه کلاهبردار، فریب بخورد و دوچرخه خود را به کلاهبردار بدهد (در حالیکه مرتکب قصد دریافت پول از وی داشت) نباید در تحقق کلاهبرداری تردید نمود.

شایان ذکر است وجود و احراز سوء نیت عام و خاص در شخص مرتکب (کلاهبردار) ضرورت دارد و این‌که شخص مرتکب باید با علم به تقلبی بودن وسیله مورد استفاده خود، در استفاده از آن، عمد داشته باشد. مضافاً اینکه علم مرتکب به تقلبانه بودن وسایل مورد استفاده باید همراه و مقارن با جهل مال‌باخته به متقلبانه بودن وسایل باشد و هرگاه یکی از این دو امر احراز نگردد تحقق کلاهبرداری در تردید است.

۳-۴. رکن قانونی

در حقوق اسلام، اخلاق و قواعد اخلاقی از منابع حقوق به شمار آمده و بسیاری از جرایم را بر پایه حکم اخلاقی قبیح شمرده‌اند. ملاک حرمت آنها نیز مغایرتشان با اصول و قواعد اخلاقی است. کلاهبرداری بیمه‌ای نیز از این نوع جرایم است که به

1. Specific Intent

دلیل ایجاد اختلال در نظم عمومی، واجد ماهیت عمومی است و جنبه عمومی آن محسوس‌تر است و مورد توجه بیشتر قرار گرفته است.

حرمت کلاهبرداری براساس حکم عقل پذیرفته شده و عقلای عالم برآن صحه گذارده‌اند. مطابق اصل ۴۰ قانون اساسی نیز اموال اشخاص مصون از تعرض دانسته شده است و مقررات جزایی هم در موارد متعددی تجاوز به اموال دیگران را واجد ضمانت اجرای کیفری محسوب کرده است.

در حال حاضر ماده یک قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا و اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷ و تبصره‌های آن، رکن قانونی جرم کلاهبرداری (از جمله کلاهبرداری در بیمه) را تشکیل می‌دهد. به موجب این ماده: «هرکس از راه حيله و تقلب مردم را به وجود شرکت‌ها و یا تجارتخانه‌ها یا کارخانه‌ها یا مؤسسات موهوم و یا به داشتن اموال و اختیارات واهی فریب دهد، یا به امور غیر واقع امیدوار نماید، یا از حوادث و پیشامدهای غیرواقع بترساند و یا اسم و عنوان مجعول اختیار کند و به یکی از وسایل مذکور و یا وسایل تقلبی دیگر، وجوه و یا اموال و یا اسناد یا حواله‌جات یا قبوض یا مفاسد حساب و امثال آنها را تحصیل کرده و از این راه مال دیگری را ببرد، کلاهبردار محسوب و علاوه بر رد مال به صاحبش به حبس از یک تا ۷ سال و پرداخت جزایی نقدی معادل مالی که اخذ کرده است، محکوم می‌شود. در صورتی که شخص مرتکب برخلاف واقع، عنوان یا سمت مأموریت از طرف سازمان و مؤسسات دولتی یا وابسته به دولت یا شرکت‌های دولتی یا شوراهای یا نهادهای انقلابی و به طور کلی قوای سه‌گانه و همچنین نیروهای مسلح و نهادهای و مؤسسات مأمور به خدمت عمومی اتخاذ کرده و یا اینکه جرم با استفاده از تبلیغ عامه از طریق وسایل ارتباط جمعی از قبیل رادیو، تلویزیون، روزنامه و جلسه و یا نطق در مجامع و یا انتشارات آگهی چاپی یا خطی صورت گرفته باشد یا مرتکب از کارکنان دولت، مؤسسات و سازمان‌های دولتی یا وابسته به دولت و شهرداری‌ها یا نهادهای انقلابی و

یا به طور کلی قوای سه‌گانه و همچنین نیروهای مسلح و مأمورین به خدمت عمومی باشد، علاوه بر رد اصل مال به صاحبش، از ۲ تا ۱۰ سال حبس و انفصال ابد از خدمات دولتی و پرداخت جزای نقدی معادل مالی که اخذ کرده است، محکوم می‌شود».

در پایان قسمت تبیین ارکان کلاهبرداری در صنعت بیمه، متذکر می‌شویم که تبصره ماده ۶۹ قانون تأسیس بیمه مرکزی ایران و بیمه‌گری مصوب ۳۰/۳/۱۳۵۰ بیان می‌دارد: «هر شخص که بدون داشتن پروانه نمایندگی برای هر یک از رشته‌ها قبول بیمه نماید، به مجازات مقرر در ماده ۲۳۸ قانونی مجازات عمومی محکوم خواهد شد». از آنجا که جرم جعل عنوان نمایندگی بیمه یکی از صور خاص کلاهبرداری و در حکم کلاهبرداری می‌باشد و تنها موردی از مصادیق کلاهبرداری بیمه‌ای است که قانون تأسیس بیمه مرکزی ایران و بیمه‌گری به آن اشاره نموده است، لذا ارکان جرم مذکور با عنایت به عمومات یاد شده بررسی می‌گردد.

برای تحقق این جرم همانند سایر جرایم باید رکن مادی وجود داشته باشد و رکن مادی جرم مذکور شامل: لزوم اتخاذ عنوان مجعول، لزوم تقدم اتخاذ عنوان مجعول بر تحصیل مال، لزوم تحصیل مال و لزوم ورود ضرر به بیمه‌گر می‌باشد.

در این خصوص بیان می‌شود که در صورتی می‌توان شخص را به عنوان جعل عنوان نمایندگی بیمه مورد تعقیب و محاکمه قرار داد که چنین عنوانی را اتخاذ کرده باشد، لکن صرف اتخاذ عنوان نمایندگی بیمه به تنهایی دلیل بر تقلب و وقوع کلاهبرداری نمی‌باشد، بلکه باید تحصیل عنوان بدون مجوز و به طور غیر قانونی باشد.

به نظر می‌رسد اگر جاعل و استفاده کننده از عنوان مجعول نمایندگی بیمه واحد نباشند در این صورت صرفاً استفاده کننده از سند و عنوان مجعول نمایندگی بیمه به

عنوان کلاهبردار تحت پیگرد قرار می‌گیرد، لکن نظر برخی این است که جاعل و استفاده کننده از عنوان مجعول نمایندگی بیمه لزوماً باید واحد باشد (یحیوی، ۱۳۷۷). همان‌طور که گذشت، توسل به وسایل متقلبانه مانند اتخاذ عنوان مجعول، لزوماً باید قبل از تحصیل مال قربانی، به عمل آید و چنانچه قبل از توسل به وسایل متقلبانه مال قربانی (بیمه‌گر) تحت عناوینی چون اجاره، امانت، و ... در اختیار مرتکب قرار گیرد و مرتکب به خاطر عدم استرداد اموال، به وسایل متقلبانه متوسل گردد، نمی‌توان او را کلاهبردار تلقی نمود. بلکه این‌گونه افراد را می‌توان به عنوان تصرف عدوانی یا خیانت در امانت مورد پیگرد قانونی قرار داد و از طرف دیگر در صورتی شخص تحت عنوان مجرمانه فوق مجازات می‌شود که عنوان مجعول را قبل از تحصیل مال از بیمه‌گذاران (مشتری‌های آن واحد بیمه، که به طور غیر قانونی قرارداد بیمه منعقد می‌نموده است) مورد استفاده قرار داده باشد. به همین جهت لازم است مرتکب بدو مدارکی مبنی بر نمایندگی بیمه، بدون اخذ مجوز لازم از مؤسسه بیمه تهیه نموده و با استفاده از مدارک مذکور و معرفی خود به عنوان نماینده شرکت وجوهی را تحت عنوان حق بیمه از بیمه‌گذاران دریافت نموده باشد و در این جرم ممکن است وجوه اخذ شده متعلق به مؤسسه بیمه یا بیمه‌گذاران باشد. نکته آنکه در جرم مذکور، لازم است ضرر اعم از تحصیل مال یا عدم النفع به بیمه‌گر وارد آید و در صورت عدم ورود ضرر، امکان مطالبه خسارت تحت عنوان کلاهبرداری از مرتکب مورد تردید می‌باشد.

رکن معنوی جرم جعل عنوان نمایندگی بیمه، همانند سایر جرایم از اهمیت بسزایی برخوردار است. در این جرم، تحقق بعضی از مراحل رکن معنوی از لحاظ زمانی مقدم بر رکن مادی است هر چند که این عناصر باید مقارن با رفتار «علم مرتکب به متقلبانه بودن اعمال خود و عمد در استفاده از عنوان مجعول نمایندگی

بیمه» و سوءنیت خاص عبارت است از: «تحصیل متقلبانه مال (بیمه‌گر یا بیمه‌گذاران) از طریق اتخاذ عنوان مجعول نمایندگی بیمه».

رکن قانونی جرم جعل عنوان مجعول نمایندگی بیمه، تبصره ماده ۶۹ قانون تأسیس بیمه مرکزی و بیمه‌گری مصوب ۳۰/۳/۱۳۵۰ است. مطابق ماده ۱۳۸ قانون مجازات عمومی، مرتکب این جرم به حبس تأدیبی از شش ماه تا ۲ سال و یا به تأدیه غرامت از پنجاه الی پانصد تومان یا به هر دو مجازات محکوم می‌گردد. سؤال آنکه آیا با وجود تصریح میزان مجازات مرتکب اتخاذ عنوان مجعول نمایندگی بیمه در ماده ۶۹ قانون تأسیس بیمه مرکزی ایران و بیمه‌گری، مفاد ماده یک قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری در این خصوص جنبه اجرایی دارد یا خیر؟ در پاسخ بیان می‌گردد: علیرغم وجود اصل تفسیر به نفع متهم، مفاد ماده یک قانون تشدید در خصوص اتخاذ عنوان مجعول نمایندگی بیمه جنبه اجرایی دارد.

توضیح آنکه در فرض اصل تفسیر به نفع متهم اعمال می‌گردد که منافع شخص متهم با مصالح مورد نظر قانون‌گذار در تعارض نباشد و در صورت تعارض اصل رعایت حقوق متهم و اصل رعایت مصالح اجتماعی، ناگزیر و بنا به حفظ حقوق عامه می‌بایست به قانونی عمل نمود که مصالح اجتماعی را مد نظر قرار دهد و از آنجا که قانون تشدید بنا به مصالح خاص و با رعایت تشریفات نسبتاً پیچیده‌ای به تصویب اجرا در آمد و همچنین مدت زیادی از تصویب قانون مجازات عمومی گذشته و مصالح مد نظر قانون‌گذار تغییر یافته، لذا در اعمال مجازات مرتکبین جعل عنوان نمایندگی باید با استناد بر قانون تشدید، مرتکبین جرم را به حبس از یک تا هفت سال و پرداخت جزای نقدی معادل مالی که اخذ کرده‌اند محکوم نمود.

۵. واکنش‌ها و راهکارهای مقابله با کلاهبرداری بیمه‌ای

۵-۱. واکنش‌ها

از آنجا که هر پدیده مجرمانه و خلاف قانون، اثر منفی در جامعه به بار می‌آورد و جامعه از وجود اثرات آن، صدمه و آسیب معنوی و مادی می‌بیند، لذا از سوی دولت و قوای حاکمه جهت مقابله با اینگونه پدیده‌ها، واکنش‌های خاص تحقق می‌یابد. شناخت این واکنش‌ها ما را در بررسی پدیده‌های مجرمانه، کمک و یاری می‌بخشد. واکنش جامعه در قبال جرم کلاهبرداری اعم از بیمه‌ای و غیر بیمه‌ای به صورت مجازات اصلی و مجازات تبعی و تکمیلی ظاهر می‌گردد. شایان ذکر است صرف شکایت و صدور کیفر خواست به اتهام کلاهبرداری، سبب ایجاد یک سری تعلیق همانند تعلیق مأمور دولت و یا تعلیق موقت وکیل دادگستری می‌گردد. لکن پس از صدور کیفر خواست و رسیدگی قضایی به اتهام وارده قاضی پس از اعلام ختم دادرسی، نسبت به صدور حکم اقدام می‌کند. هرگاه حکم صادره دلالت بر توجه اتهام وارده به متهم داشته باشد دو دسته آثار بر محکومیت به کلاهبرداری بار می‌گردد.

۵-۱-۱. مجازات اصلی

از آنجا که ممکن است متهم به کلاهبرداری، به عنوان کلاهبردار ساده یا مشدد شناخته شود، با عنایت به متفاوت بودن میزان مجازات هر یک، بدو به بیان مجازات کلاهبرداری ساده و سپس به مجازات کلاهبرداری مشدد اشاره می‌شود.

- کلاهبرداری ساده

به موجب ماده یک قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری «... مجازات اصلی کلاهبرداری ساده یک تا هفت سال حبس و جزای نقدی معادل مال مأخوذه است...».

– کلاهبرداری مشدد

مواردی که مرتکب به عنوان کلاهبردار مشدد شناخته می‌شود، در قسمت دوم ماده یک قانون تشدید بیان شده است: «... در صورتی که شخص مرتکب برخلاف واقع عنوان یا سمت مأموریت از طرف سازمان‌ها و مؤسسات دولتی یا وابسته به دولت یا شرکت‌های دولتی یا شوراها یا شهرداری‌ها یا نهادهای انقلاب و به طور کلی قوای سه‌گانه و همچنین نیروهای مسلح و نهادها و مؤسسات مأمور به خدمت عمومی را اتخاذ کرده باشد، علاوه بر رد اصل مال به صاحبش، به حبس از ۲ تا ۱۰ سال و انفصال ابد از خدمات دولتی و پرداخت جزای نقدی معادل مالی که اخذ کرده است محکوم می‌شود...».

۲-۱-۵. مجازات تبعی و تکمیلی جرم

منظور از مجازات‌های تبعی مجازات‌هایی هستند که به تبع محکومیت و بدون نیاز به ذکر شدن در حکم دادگاه، بر محکوم علیه بار می‌شوند و مجازات‌های تکمیلی مجازات‌هایی هستند که تنها در صورت ذکر شدن در حکم قاضی به محکوم علیه تحمیل می‌گردند (میر محمد صادقی، ۱۳۷۸). براساس ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی: «دادگاه می‌تواند کسی را که به علت ارتکاب جرم عمدی به تعزیر یا مجازات بازدارنده محکوم کرده است، به عنوان تنمیم حکم تعزیری یا بازدارنده مدتی از حقوق اجتماعی محروم و نیز از اقامت در نقطه یا نقاط معین ممنوع یا به اقامت در محل معین مجبور نماید» و به موجب ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی: «محرومیت از بعضی حقوق اجتماعی و اقامت اجباری در نقطه معین یا ممنوعیت از اقامت در محل معین باید متناسب با جرم و خصوصیات مجرم در مدت معین باشد. مجازات‌های مقدر در ماده ۱۹ و ۲۰ قانون مجازات اسلامی از مجازات‌های تکمیلی هستند و

مجازات‌های مشروحه زیر به تبع محکومیت، بر محکوم علیه بار می‌گردند. این مجازات‌ها عبارتند از:

محرومیت از تأسیس یا مدیریت مؤسسات بیمه و همچنین نمایندگی و یا دلالی بیمه (موضوع ماده ۶۴ قانون تأسیس بیمه مرکزی ایران و بیمه‌گری)، محرومیت از وکالت دادگستری (فرع ۴ از بند ب ماده ۵ قانون نحوه اصلاح کانون وکلای دادگستری)، محرومیت از کارشناسی (بند ۴ ماده ۲ قانون راجع به کارشناسان رسمی مصوب ۱۳۱۷) محرومیت از سردفتری (بند ۴ ماده ۱۲ قانون دفاتر اسناد رسمی و کانون سردفتران و دفتر یاران مصوب ۱۳۵۴) محرومیت از دلالی (بند ۶ ماده ۲ قانون اضطراری و آموزش کارکنان). با کنترل‌های به عمل آمده، امکان وقوع کلاهبرداری (آتش سوزی عمدی) بسیار کاهش می‌یابد و در واقع یکی از مهم‌ترین راههای پیشگیری از وقوع خسارت‌های ساختگی، همین بررسی‌های کارشناسانه است.

یکی از بهترین و مناسب‌ترین راهکارها برای مبارزه با این معضل همکاری و استفاده از تجارب کشورهای پیشرفته در امر بیمه‌ای است که بایستی تقویت شود. کشورهایی که سابقه بیمه در آنها بیشتر است و تجارب در خور توجهی در مبارزه با کلاهبرداری در صنعت بیمه کسب کرده‌اند، می‌توانند ما را در این راه یاری نمایند تا محکوم نباشیم این تجارب را دوباره تجربه کنیم.

۶. نتیجه‌گیری

قواعد حاکم بر جرم کلاهبرداری در کلاهبرداری بیمه‌ای نیز مجری است و چون تحقق کلاهبرداری بیمه‌ای حکم خاص و استثنایی ندارد می‌توان با توسل به قواعد حاکم بر کلاهبرداری، حکم کلاهبرداری در صنعت بیمه را استنتاج نمود. شایان ذکر است؛ اگر چه قواعد عام کلاهبرداری، در کلاهبرداری بیمه‌ای نیز حاکم است لکن در

موارد مشکوک به کلاهبرداری بیمه‌ای، نوع عقد و موضوع بیمه شده و شخصیت متهم مورد لحاظ قرار می‌گیرد. مضافاً اینکه در کلاهبرداری بیمه‌ای، ارکان جرم کلاهبرداری باید توسط دادگاه احراز گردد و البته دادگاه در مقام رسیدگی، با استعلام مراتب از کارشناسان خبره، وقوع تقلب یا عدم آن را احراز می‌نماید. در این خصوص تشکیل دادگاه یا شعب خاصی از محاکم، جهت رسیدگی به جرایم کلاهبرداری بیمه‌ای ضروری به نظر می‌رسد و با انتصاب قضات عالم به مسائل بیمه و متخصص در موضوع کلاهبرداری می‌توان از وقوع و صدور دادنامه‌های متناقض و با رویکردهای متفاوت جلوگیری به عمل آورد.

منابع

۱. حبیب‌زاده، محمدجعفر ۱۳۷۴، کلاهبرداری در حقوق ایران، انتشارات دانشگاه شاهد، تهران، چ ۱، صص ۲۷ و ۶۵.
۲. دهخدا، علی‌اکبر ۱۳۷۲، لغت‌نامه، انتشارات امیرکبیر، تهران، ج ۶، چ ۲، صص ۳۱۲ و ۱۲۲.
۳. سارت، آرتون، مقدمه‌ای بر جرم - عدالت - مجازات، مشاهده در ۸ ژانویه ۲۰۰۴، <[www.Iranian Insurance Association](http://www.IranianInsuranceAssociation.com)>.
۴. شیبانی، احمدعلی ۱۳۶۱، کلیات علم بیمه، انتشارات بیمه مرکزی ایران، ج ۲، ص ۲۸.
۵. ملک اسماعیلی، عزیزا... ۱۳۵۵، حقوق جزای عمومی، انتشارات دانشگاه تهران، ص ۴۰.
۶. منفرد، عباس ۱۳۷۸، 'مبارزه با تقلب در نظام بیمه جهانی'، فصلنامه صنعت بیمه، ش ۵۲، ص ۹۳.
۷. میر محمد صادقی، حسین ۱۳۷۸، جرایم علیه اموال و مالکیت، نشر دادگستری تهران، چ ۶، ص ۵۱.
۸. نوربخش، نصرت‌الله ۱۳۶۳، 'انواع تقلبات در معاملات بین‌المللی'، مجله صنعت حمل‌ونقل، ش ۲۹، ص ۷۳.
۹. ولی‌نژاد، مرتضی ۱۳۸۱، 'مقدمه‌ای بر بیمه و پیشینه آن در ایران'، فصلنامه بانک و اقتصاد، ش ۲۸، ص ۵۸.
۱۰. یحیوی، علی ۱۳۷۷، 'کلاهبرداری در موسسات بیمه'، مجله بیمه و بازرگانی، سال ۳، ش ۲۲، ص ۸۲.